

Românii și Academia Kievo-Moviliană de-a lungul istoriei

Sergiy LUCHKANYN

De-a lungul istoriei sale, poporul ucrainean n-a avut altă instituție care să fi influențat mai profund dezvoltarea învățământului, a științei, a culturii lui decât Academia Kievo-Moviliană. În decursul a două secole, ea a fost exponentă și cea mai bună reprezentantă a trăsăturilor specifice ale spiritualității poporului ucrainean, un puternic factor al formării conștiinței sale despre sine, un izvor al ideilor luptei pentru libertatea națională. Pentru ucraineni, Academia Kievo-Moviliană acum este un locaș sfânt, ca Padova sau Bologna pentru italieni, Oxford-ul pentru englezi, Sorbona pentru francezi, Universitatea Jagiellonă din Cracovia pentru polonezi, Universitatea de Stat „Mihail Lomonosov” din Moscova pentru ruși.

Întemeierea Academiei din Kiev ca prima instituție de învățământ superior pe terenul ucrainean se leagă strâns de numele marelui reprezentant al poporului român Petru Movilă (1596-1647), mitropolitul Kievului (1633-1647), a cărui personalitate a dominat întreaga viață bisericească și națională a Ucrainei ortodoxe în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Ucraina de atunci făcea parte din Regatul Polon, format prin înțelegerea de la Liublin din 1569, când cele două state – Polonia și Lituania – s-au unit într-unul singur. Influența polono-catolică s-a manifestat profund în viața economică și socială a ucrainenilor și mai ales în cea spirituală – în limbă, moravuri, obiceiuri, pentru că direcția principală înspre care a fost îndreptată ofensiva polono-catolică era tocmai biserica ortodoxă. Propaganda intensă a iezuiților (să ne amintim maxima renașcentistă „Qui, cum Iesu itis, non ite cum iesuitis”) a dus, la 6 octombrie 1596, la Berestia (Brest, azi în Belarus) la unirea unei părți a bisericii ortodoxe ucrainene cu cea de la Roma; de atunci și până astăzi continuă dezbinarea dintre ortodocșii și greco-catolicii ucraineni.

În Polonia primei jumătăți a secolului al XVII-lea, problema religiei era strâns legată de problema naționalității: catolicul era polonez, pe când ortodoxul era *rus*, adică ucrainean sau bielorus: *rus* era denumirea cetățenilor Rusiei Kieviene, această denumire a fost moștenită de ucraineni ca denumire etnică după cum atestă numele lor medieval în latină: *ruthenus* („Ruthenorum me esse et libenter profiteor”, a declarat Stanislav Orichovius-Roxolanus, scriitorul ucrainean din secolul al XVI-lea); pe când statul rusec, la început se numea Moscova și abia mai târziu, în secolul al XVIII-lea, primește numele Rusia. Greco-catolicul a fost considerat ca un *rus* tolerat. „În aceste condiții biserica ortodoxă din Polonia se găsea în așteptarea unui lider care s-ar fi pus în fruntea ei și ar fi unit toate forțele pentru apărarea drepturilor credincioșilor ei. Un astfel de lider a apărut în persoana moldoveanului Petru Movilă, care, fiind de confesie ortodoxă, nu numai că era la curent cu problemele acestei biserici, dar avea și un plan de stabilizare a situației”¹.

¹ Semcinsky Stanislav, *Poziția ecumenică a lui Petru Movilă în reconcilierea bisericilor creștine din Ucraina secolului al XVII-lea și actualitatea ei*, în *Reuniunea internațională „Cultura română în lumea*

Trebuie să remarcăm că în fruntea luptei pentru renașterea națională și culturală a ucrainenilor în Polonia de atunci au fost organizațiile culturale numite „Frățiile” („*братства*”), chiar la renumita școală „a Frăției Ortodoxe” din Liov și-a făcut studiile (nu e absolut sigur, dar e foarte probabil) Petru Movilă. „Frăția din Kiev” s-a organizat în 1615, în același an s-a deschis școala „fraternității” de pe lângă biserica Bobotezei din Kiev, la dezvoltarea căreia a adus o mare contribuție hatmanul ucrainean Petro Konașevici Sahaidacyni (?-1622), grav rănit în vestita bătălie de la Hotin (septembrie 1621). În toamna anului 1631, Petru Movilă, arhimandrit al mănăstirii Pecerska, a întemeiat școala de pe lângă această celebră mănăstire. Școala înființată de către Petru Movilă pe lângă mănăstirea Kievo-Pecerska s-a unit în anul 1632 cu școala „Frăției” din Kiev, și, prin această fuziune, ca și prin reorganizarea școlilor, se pun bazele celebrului Colegiu movilean din Kiev, transformat ulterior (în 1701) în Academia Kievo-Moviliană, care a jucat un rol foarte important în viața cultural-religioasă a ortodoxismului². Aceasta, asemeni instituțiilor de învățământ superior din Europa Occidentală de atunci, a avut structura clară a împărțirii la clasele (școlile) separate conform ciclului de materii *trivium* și *quadrivium*, stabilit de Martianus Capella în opera sa *De nuptiis Philologiae et Mercuriis* în prima jumătate a secolului al V-lea și de celebrul filozof, autorul renumitului tratat *De consolatione philosophiae*, Boethius (c. 480-525), începând cu gramatica (patru clase) și terminând cu poetica (*ars poëtica*), retorica, filozofia și teologia. Studiile în Academia Kievo-Moviliană durau doisprezece ani, aici puteau studia tineri din toate păturile societății, iar pentru cei săraci era creată așa-numită bursă. De remarcat că limba latină ocupă un loc de frunte în școala lui Petru Movilă, limba învățământului și a științei a toată Europa de atunci, limba de predare în universitățile europene. E foarte important că Petru Movilă și colegii lui, fondând Academia în condițiile grele ale luptei aprige politico-religioase și naționale, nu și-au fixat ca scop simpla și dogmatica întărire a ortodoxiei, ei au luptat pentru însușirea sporită a învățământului „latin” (adică „european”), a culturii europene umaniste și baroce, dându-și seama că numai cu ajutorul acestei culturi europene („latine”) se poate apăra originalitatea națională și culturală a propriului popor; o cale asemănătoare au urmat, după cum se știe, puțin mai târziu, și corifeii Școlii Ardelene. Petru Movilă și urmașii lui au aspirat la sinteza tradiției național-culturale cu patrimoniul învățământului și al culturii europene, acest lucru fiind foarte important și acum, în epoca globalizării și a lărgirii Uniunii Europene. De exemplu, printre clasicii literaturii europene, în Academia Kievo-Moviliană, au fost cunoscuți Petrarca, Boccaccio (s-a păstrat traducerea în limba ucraineană veche din *Quarta giornata, novella prima* despre Guiscardo și Ghismonda din *Decameron*), Erasmus Roterodamus Desiderius (*Declamatio in Laudem Stultitiae...*)³, poemul *La Gerusalemme liberata* de Torquato Tasso, acest poem fiind apreciat de teoreticienii Academiei ca cel mai bun model al poeziei epice⁴. Se predau în Academie și limbile elenă (importanța căreia scădea

contemporană”, Brașov, 31 mai-5 iunie 1998. *Textele comunicărilor prezentate*”, București, Editura FCR, 1998, p.176.

² Vezi Ștefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, Chișinău, Editura Hyperion, 1992, p. 265-269.

³ Шевчук В.О. “Я прагну бути корисним рутинам...” (*Еразм Роттердамський і давня українська література*), în Шевчук Валерій. *Дорога в тисячу років*, Київ, Радянський письменник, 1990, с. 83-96.

⁴ Мегела І.П. *На шляху до нового типу епічної поеми (“Звільнений Єрусалим” Торквато Тассо)*, în Мегела І.П. *У світі вічних образів*, Київ, Ed.Vadim Karpenko, 2006, с. 58-69.

treptat), slavona, ucraineana veche, poloneza, germana (din 1738), franceza (din 1753), rusa (din 1751/1752).

Trebuie spus că Academia Kievo-Moviliană, la care în fiecare an învățau până la 2000 de studenți, veniți din țară și de peste hotare, a influențat, în primul rând, foarte puternic, viața culturală în Rusia (Moscova), chiar în mijlocul istoricilor ucraineni-patrioți (Mihailo Hrușevskyi, primul președinte al Ucrainei în 1918, Ivan Oghienko, mitropolit al bisericii ortodoxe ucrainene în exil în mijlocul secolului al XX-lea etc.); este foarte populară extinderea maximei lui Horațiu „Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio („Grecia cucerită a cucerit pe asprul ei învingător și a adus artele frumoase în necioplitul Latium”) asupra relațiilor culturale ucraineano-ruse după unirea Ucrainei de est (incluzând și Kievul) cu Moscova, preluată la marea adunare a căzăcimii și poporului ucrainean din Pereiaslav (lângă Kiev) din 8 ianuarie 1654⁵. După cum se știe, cucerind Grecia, romanii au simțit influența benefică a culturii sale superioare, Horațiu însuși și-a văzut nemurirea căci el *Princeps Aeolium carmen ad Italos deduxisse modos* („... eu, întâiul, eoliana armonie în vers latin am mlădinat-o”; în românește de D. Ollănescu). De asemenea, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea – prima jumătate a secolului al XVIII-lea – foarte mulți cărturari ucraineni au contribuit la dezvoltarea învățământului, a științei și a literaturii ruse: Epifanie Slavinețky, Arsenii Korețky-Satanovsky, Dimitrie Tuptalo (Dimitrie de Rostov), despre care Șt. Ciobanu a remarcat că „figura acestui mitropolit popular în biserica ortodoxă este bine cunoscută printre cărturarii noștri din vechime”⁶, Ștefan Iavorsky, Feofan Prokopovyci, adept al reformelor lui Petru I etc. Academia Kievo-Moviliană a jucat un rol foarte important în dezvoltarea relațiilor culturale ale Ucrainei cu „Europa latină”⁷, de la care pătrundeau ideile umaniste, renascentiste și baroce (barocul a fost primul curent literar și artistic, răspândit în toată Europa), iar unii europeni își făceau studiile la această celebră instituție de învățământ, chiar un venețian Constantin Secur a ajuns acolo între 1743-1744 ca să învețe ... „limba latină” pe malurile Niprului⁸.

Petru Movilă, fiu al domnitorului Simeon Movilă, ajungând mitropolit al Kievului, nu și-a uitat obârșia, cum subliniază tot Șt. Ciobanu, „în cărțile apărute în Polonia sub îngrijirea lui, el se numește „prinț” al Moldovei, iar pe filele de la începutul unor cărți el așază stema Țării Moldovei, pe care el o socoate ca blazon al familiei sale. El se mândrește cu originea lui română, socotindu-se coborâtor din familia legendarului Mucius Scaevola”⁹. Vorbind despre români și Academia Kievo-Moviliană de-a lungul istoriei, tot timpul trebuie să apelăm la *Istoria literaturii române vechi* de Ștefan Ciobanu, participant al seminarului literar condus de profesorul Vladimir Peretz, „eminent cunoscător al literaturilor slave de răsărit, academician, personalitate proeminentă a Universității din Kiev. Profesorul Peretz l-a îndrumat pe românul Ștefan Ciobanu să se angajeze în investigarea actelor ce țineau de literatura și cultura

⁵ Mai detaliat vezi Semeniuc Ioan, *Ideea libertății naționale și statale în cultura ucraineană în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*, în *Opțiuni politice la popoarele central-est europene în secolul al XIX-lea*, coordonator Teodor Pavel, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006, p. 167-182.

⁶ Ștefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, Chișinău, Editura Hyperion, 1992, p. 376.

⁷ Наливайко Д.С., *Киево-Могилянська академія і Європа*, în “Всесвіт”, 1972, nr. 7, p.185-199.

⁸ Білокінь Сергій, *Як венеціанець приїздив до Києва латини вчитись*, în “Всесвіт”, 1987, nr. 7, p. 135-137.

⁹ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 267.

românească, aflate în bibliotecile și depozitele de manuscrise din Ucraina, Rusia și Polonia, dirijându-l pe un fâgaș ce-și va dovedi fertilitatea”¹⁰. Despre aceste legături a scris neuitatul nostru dascăl Stanislav Semcinskyi¹¹, în ultima perioadă a rodnicei sale activități. În limba ucraineană există un capitol, „Legăturile Academiei Kievo-Moviliene cu Moldova și Țara Românească” („Зв’язки Києво-Могилянської академії з Молдавією й Валахією”), în cartea *Academia Kievo-Moviliană*, scrisă de cunoscuta cercetătoare de azi Zoe Hâjneak. Având ca bază aceste solide cercetări, adăugând unele informații noi, vrem să prezentăm pe scurt rolul Academiei Kievo-Moviliene în dezvoltarea legăturilor culturale cu Principatele române, având în vedere că Academia Kievo-Moviliană, transformată de guvernul țarist, în 1817, în simplă academie teologică, închisă în perioada sovietică (în clădirile ei un timp a funcționat Școala Superioară Politică Militaro-Navală), după proclamarea independenței Ucrainei la 24 august 1991 este redeschisă și continuă tradițiile bogate ale legăturilor sale culturale.

După cum remarcă Șt. Ciobanu, „atmosfera religioasă a culturii din veacurile al XVI-lea și al XVII-lea precum și credința comună – ortodoxismul – care-i leagă pe români de ucraineni fac posibilă o apropiere între aceste două popoare”¹². La cererea voievodului Valahiei, Matei Basarab, Petru Movilă, în anii ‘30 ai secolului al XVII-lea a trimis o tiparniță (literă și scule tipografice) și pe meșterii tipografi Timofei Verbyțkyi, Ivan Glebkovici, Ivan Kunotovycki ș.a., care au participat la fondarea tipografiei la Câmpulung. „Situată mai aproape de Ucraina, fiind vecina ei nemijlocită, Moldova a obținut prima tipografie mult mai târziu decât Valahia. Petru Movilă a răspuns nevoilor moldovenilor; el nu numai că a sprijinit trimiterea la Iași a unei tipografii cu întreg echipamentul necesar, dar a și delegat pe Sofronie (Ștefan) Poceaskyi, un reputat militant cultural, care a condus tipografia Lavrei Pecerska și școala înființată în cadrul Lavrei... La 1643, în tipografia din Iași vede lumina tiparului *Cartea românească de învățătură* sau *Cazania* lui Varlaam. Trebuie subliniat faptul că în această tipografie se tipăreau nu numai cărți românești și slavone, ci și grecești, iar caracterele grecești au fost furnizate de la Liov de către Vasile Krasovskyi, la cererea lui S.Poceaskyi”¹³. Cu profesori trimiși tot de Petru Movilă, este înființat, în 1640, Colegiul de la Iași (Școala de la mănăstirea Trei Ierarhi). „Nu avem indicații mai amănunțite în chestiunea organizării acestei școli; faptul că ea era condusă de Poceapski [Poceaskyi – S.L.] și că între profesorii acestei școli mai erau învățați trimiși de către Petru Movilă ne determină să presupunem că școala lui Vasile Lupu avea aceeași organizare ca și cea de la Kiev, adică avea caracterul unei școli superioare, unde, după mărturiile contemporane, învățau și „copiii de boieri”, că în ea, ca și în școala lui Petru Movilă, se predau, pe lângă limba română și slavă, și limbile clasice – latina și greacă”¹⁴. Nu uităm maxima „Nulla est doctrina sine lingua latina!” Din păcate, Școala lui Vasile Lupu n-a rezistat prea mult timp, fiind închisă în preajma anului 1653; putem face o paralelă istorică – Academia lui Carol cel Mare (Carolus Magnus) cu Paulus Diaconus, Einhard (autorul operei *Vita*

¹⁰ Dan Horia Mazilu, *Ștefan Ciobanu – istoric al literaturii române vechi*, în Șt. Ciobanu. *op. cit.*, p. 6.

¹¹ Semcinskyi Stanislav, *Confluente ucraineano-române în domeniul tipăririi de cărți*. Traducere și adaptare de dr. Cristina Silaghi, prof.dr. O.Vinteler, în „Curierul ucrainean”, nr. 83-86, noiembrie-decembrie 2006, p. 17; nr. 87-88, ianuarie 2007, p. 13.

¹² Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 263.

¹³ Semcinskyi Stanislav, *art. cit.*, în „Curierul ucrainean”, ianuarie 2007, nr. 87-88, p. 13.

¹⁴ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 268.

Caroli Magni), Theodulphus și Alcuinus, a fost închisă imediat după decesul întemeietorului ei în 814, dar a contribuit la „renașterea carolingiană”. La fel, și Școala lui Vasile Lupu a pregătit un număr de scriitori, printre care a fost și marele cărturar și poliglot, Nicolae Milescu Spătarul.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în Moldova și Valahia au văzut lumina tiparului și multe traduceri ale cărților tipărite la Kiev, în tipografia Academiei sau a Lavrei Pecersk. În primul rând, trebuie să amintim colecția de predici numită *Cheia înțelesului* (Ключ разумьня), opera lui Ioannikie Galeatovski (?-2 ianuarie 1688, Cernighiv), absolvent al Academiei Kievo-Moviliene din 1649, rectorul ei între 1659-1664, „cel mai talentat și mai prodigios scriitor din pleiada cărturarilor ieșiți din școala lui Petru Movilă”¹⁵. *Cheia înțelesului* este o colecție de predici la duminicile și sărbătorile anului, însoțită de partea teoretică de „omiletică”, adică *Știința, sau Maniera alcătuirii prediciei* (Наука, албо Способ зложеня казаня). Pentru prima dată, această operă apare la tipografia Lavrei Pecerska în 1659, fiind reeditată, apoi, de două ori la Liov în 1663 și în 1665, ultima ediție a fost pregătită pentru tipar de către scriitorul însuși cu respectivele „corectări și adaosuri”. Din această ultimă ediție a cărții lui Galeatovski au fost tipărite, în 1678, în versiunea română, 18 predici (din 64 de „cazani”), traduse din inițiativa mitropolitului Munteniei, Varlaam, care nu trebuie să fie confundat cu celebrul mitropolit al Moldovei, Varlaam (?-1657), care a murit înaintea apariției originalului. „Atât cartea tipărită în anul 1678, cât și manuscrisul cu predicile netipărite au avut o circulație destul de însemnată în țările locuite de români. Predici din *Cheia înțelesului* se găsesc și în unele manuscrise românești. Popularitatea cărții ... se explică prin faptul că predicile lui Galeatovski sunt bogate în citate din Sfânta Scriptură, din *Viețile sfinților*, din autori laici și bisericești din apusul Europei și din Orient, precum și dintr-un material bogat de lectură, în special de legende despre maica Domnului”¹⁶. De asemenea, a fost tradusă în limba română și o altă operă a lui Ioannikie Galeatovski numită *Cerul nou* (Небо новое), care este colecția lui de legende despre Maica Domnului, apărută în original în 1665 la Liov (Șt. Ciobanu greșește, scriind că opera a apărut în forma ei definitivă la Kiev în 1665), ulterior tradusă în poloneză și în rusă; în limba română s-au păstrat mai multe manuscrise, începând cu sfârșitul secolului al XVII-lea; cum crede Șt. Ciobanu, „traducerea s-a făcut în Muntenia de către traducătorii *Cheii înțelesului*”¹⁷. În fine, a fost tradusă în română și opera *Convorbirea de la Bila Țerkva* (*Biserica Albă*) a lui Galeatovski, scrisă în limba poloneză și intitulată *Rozmowa białocerkiewska* (1676), unde autorul a discutat cu un iezuit pe chestiunea primatului papal, care a continuat bogata literatură ucraineană de polemică de la sfârșitul secolului al XVI-lea – prima jumătate a secolului al XVII-lea.

În literatura română veche a avut o mare răspândire *Patericul de la Pecerska* (o colecție de vieți ale sfinților și de învățături), publicat în ediție definitivă în 1661 la tipografia mănăstirii din Kiev sub îngrijirea eruditului arhimandrit Inokentie Ghizel (înc. sec. XVII – 18 noiembrie 1683), german de origine, născut în Prusia dintr-o familie luterană; în tinerețe, acesta a ajuns la Kiev, unde s-a călugărit și a absolvit în 1642 Colegiul Movilian. Petru Movilă l-a trimis în străinătate, unde Ghizel a studiat temeinic teologia, istoria și dreptul; întorcându-se, a fost profesor la Școala lui Petru Movilă,

¹⁵ *Ibidem*, p. 299.

¹⁶ *Ibidem*, p. 299.

¹⁷ *Ibidem*, p. 300.

rectorul ei în anii 1648-1650, când a început Războiul de eliberare al poporului ucrainean din 1648-1654 condus de Bogdan Hmelnițki împotriva dominației poloneze. În anul 1656, Inokentie Ghizel a devenit arhimandrit al mănăstirii Pecerska, funcție pe care a deținut-o până la moarte. În afară de *Patericul de la Pecerska*, sub îngrijirea lui Ghizel a văzut lumina tiparului o istorie a ucrainenilor și a rușilor, intitulată *Sinopsis* (prima ediție din anul 1674), care a avut o popularitate foarte mare în Ucraina și în întreaga Rusie până la începutul secolului al XX-lea. E interesant că acest *Sinopsis* a fost tradus în română, cum presupune Șt. Ciobanu, de două, sau chiar de trei ori, din cauza știrilor sale amuzante (de exemplu, se scrie că un principe slavo-rus, Odoaker (Odonater), a cucerit Roma în 476, punând capăt Imperiului Roman Apusean), ca și din „curiozitatea de a cunoaște trecutul vecinilor noștri de la nord”¹⁸. Dar trebuie să subliniem că *Sinopsis* a fost prima operă istorică ucraineană, unde s-a proslăvit unirea Ucrainei de Est cu Rusia (Moscova), deși au existat mulți care au refuzat să accepte această hotărâre. După Ghizel începe perioada de predominare a nemților în știința istorică în Ucraina și în Rusia (Ioan-Daniil Schumacher, Miller, Osterman etc.), cu care a luptat pentru adevărul istoric marele patriot și celebrul savant rus Mihail Lomonosov (1711-1765), care, în 1734, a învățat la Academia Kievo-Moviliană, și marele bard al Ucrainei Taras Șevcenko (1814-1861), al cărui poem *Și celor morți, și celor vii, și celor nenăscuți compatrioților mei din Ucraina și de dincolo de Ucraina prieteneasca mea epistolă* conține următoarele rânduri: „De-ați învăța cum se cuvine,/ Și-nțelepciunea-ar fi de soi,/ Dar voi urcați în cer de bine:/ „Noi nu suntem noi, eu nu-s eu./ Tu vezi orice, eu știu de toate./ Nu e nici iad, nici rai și poate/ Nici Domnul nu-i, sunt numai eu!/ Și neamțul scund și-adus din spate./ Și nimeni altul!..” – „bine, frate./ Cum vine asta?”/ „Zică neamțul/ Noi nu știm prea bine”./ Așa lucruri învățați voi/ Pe planuri străine!/ Zice neamțul: „Moholi sunteți”./ „Moholi, de bună seamă”/ Ai lui Tamerlan – nepoții/ Goi și fără hrană./ Zice neamțul: „Slavi sunteți voi”./ „Slavi!” – reverberează./ Strănepoți plini de păcate/ Din strămoși de vază!” (în românește de Ion Cozmei)¹⁹

Vorbind despre absolvenții români ai Academiei Kievo-Moviliene, trebuie să amintim pe Udriște Năsturel, care ar fi fost elev al școlii lui Petru Movilă (Șt. Ciobanu contestă acest fapt) și, bineînțeles, pe celebrul Dimitrie Eustatievici Brașoveanu, autorul primei gramatici a limbii române, care, probabil, în decurs de trei ani a studiat la Academia din Kiev, unde pe atunci slavona se studia după *Gramatica* lui Smotrițky (1619), iar partea închinată ortografiei *Gramaticii românești* aproape în întregime a fost scrisă după capitolul corespunzător al lucrării lui Smotrițky²⁰. Nu se știe exact cât timp a învățat Dimitrie Eustatievici la Academia din Kiev, probabil și-a făcut studiile între anii 1750 și 1753, dobândind o completă pregătire teologică și umanistă, în greacă, slavonă și latină. S-au păstrat două atestate ale lui Eustatievici, primul eliberat de Georgius Szczerbackij, prefectul Academiei (din 19 noiembrie 1753), iar cel de al doilea atestat redactat în latină de Georgius Konyskyi (1717-1795), rectorul Academiei, o persoană proeminentă în cultura ucraineană, posibilul autor al tratatului istorico-polemice *Istoria*

¹⁸ *Ibidem*, p. 364.

¹⁹ Taras Șevcenko, *Poeme*. Traducere din limba ucraineană de Ion Cozmei, București, Editura MUSTANG, 2001, p. 231.

²⁰ Sergiy Luchkany, “*Gramatica slavonă*” a lui Meletie Smotrițky și dezvoltarea lingvisticii românești în secolele XVII-XVIII, în *Comunicare interculturală și integrare europeană*, volum îngrijit de Elena Dănilă, Ofelia Ichim, Florin-Teodor Olariu, Iași, Editura Alfa, 2006, p. 155-161.

Rusiv; acest atestat a circulat sub forma unor copii ale manuscrisului până la publicarea sa în 1846, pe copertă a fost pus numele lui Georgius Konyskyi (e interesant că pentru a doua oară tratatul a fost publicat în Ucraina abia în 1990-1991). Autorul operei *Istoria Rusiv* (repet, calitatea lui Georgius Konyskyi de autor al acestui tratat nu e dovedită), relatând istoria Ucrainei din cele mai vechi timpuri și până în anul 1769, a vrut să sublinieze distincția dintre ucraineni (ruși) și „moscoviți” („velicoruși”). Sigur, autorului i-a fost frică să-și arate orientarea antimoscovită, din această cauză și-a ascuns numele, iar tratatul a fost interzis atât în Rusia țaristă, cât și în Uniunea Sovietică, deși a avut o mare influență asupra marelui istoric ucrainean Mihailo Kostomarov (1817-1885), a lui Taras Șevcenko și a altor membri ai Frăției „Kiril și Metodiu”. Ne amintim că și cenzura maghiară a pus pe *Hronica* lui Șincai rezoluția *Opus igne, autor patibulo dignus* („Opera e vrednică de foc; autorul, de spânzurătoare”), și din această cauză lucrarea n-a văzut lumina tiparului decât mai târziu, la Iași (1853), după moartea cărturarului ardelean. Atestatul, eliberat de Georgius Konyskyi, cuprinde multe informații asupra studiilor făcute și asupra comportării pe care a avut-o Dimitrie Eustatievici în Academia Kievo-Moviliană: „Magnificis ac generosis cuiusvis ordinis, dignitatis, status aut praeeminentiae dominis, quorum hoc nosse intererit, perspectum declaratumve sit, quod magnificus dominus Demetrius Eustathiades studiosus, praesentium literarum exhibitor, in Academia Kyiovensi, ut caeteris liberalibus artibus, ita etiam Theologiae scientiae non contemnendam navavit operam. Ubi tam honestis et humanis moribus, quam etiam fervido ad litteras ardore, industria atque diligentia, per longum temporis intervallum, non modo cum maximo emolumento sua promovit studia, verum etiam aliis probitatis, modestiae, diligentiae et integritatis specimen fuit. Hoc autem anno 1753 mense Aprilis 23 die, votis in aliis celeberrimis florentissimisque Academiis altius sua studia promovere atque finire conceptis, rogavit a superius memorata Academia de moribus et doctrina ejus testimonium, quod illi solemnibus sigillo Academico obsignatum, nec non mea manu subscriptum datum est”²¹; traducerea noastră a atestatului în limba română: „Domnilor cu faimă și nobililor de orice rang, demnități, stări sau desăvârșiri, care vor fi interesați să știe asta, să fie confirmat și clar declarat că generosul domn student Dimitrie Eustatievici, aducător al acestui act, a servit cu devotament în Academia kieviană, atât pentru diferite arte liberale, cât, mai ales, la știința teologiei. Dând dovadă de sinceritate și umanism, de mare osârdie față de studii, de hărnicie și devotament în tot acest răstimp, și-a făcut studiile nu numai cu cele mai bune rezultate, dar a fost pentru ceilalți un exemplu al onestității, al modestiei, al diligenței și al integrității. Dar în anul 1753, în luna aprilie, în ziua de 23, din dorința de a-și continua studiile și de a le termina în alte celebre și înfloritoare Academii, el a cerut de la Academia susmenționată o dovadă despre caracterul său și instrucțiunea pe care i-am dat-o; am pus sigiliul solemn academic și am semnat”. Dimitrie Eustatievici în „Înainte cuvântare cătră bine cinstitoriul și iubitoriul de înțelepciune cititor” din gramatica sa relatează că „dintru izvoarele cele adevărate pururea curgătoare și nesfârșitoare, în părțile Moscovei, în Academia Moghilozaboroștiana cea din Kiev, m-au silit a adăoga închipuire și silință spre săvârșirea lucrului gramaticii rumânești”²². Aici Academia Kievo-Moviliană se numește „Academia Moghilozaboroștiana”, pentru

²¹ Apud Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica rumânească 1757. Prima gramatică a limbii române*, ediție, studiu introductiv și glosar de N.A.Ursu, București, Editura științifică, 1969, p. VII.

²² *Ibidem*, p.6.

că mitropolitul kievian Rafail Zaborovsky (1731-1747) a fost mecena al învățământului și al artei bisericești, a introdus învățarea limbilor noi în Academie, a construit sau a reconstruit multe clădiri ale ei (cea mai cunoscută fiind „Poarta lui Zaborovsky” lângă catedrala „Sfânta Sofie”, căreia și-au dedicat poeziile scriitorii ucraineni Mykola Bajan și Olga Strașenko), deci a contribuit la dezvoltarea Academiei aproape la același nivel ca și Petru Movilă; din această cauză, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea Academia se numea „Moghilozaboroștiana”.

În mijlocul secolului al XVIII-lea, în Academia Kievo-Moviliană ar fi putut învăța „harnicul cărțurar” (Șt. Ciobanu) și traducător Vartolomei Măzăreanu (c. 1720 – c. 1790) care, într-un act din anul 1778, este numit „mădular academiceștei teologii Kievului și îndreptătoriu școalelor domnești, episcopicești și mănăstirești ale Moldovei”, în 1757 fiind ales egumen al Putnei, a fost plecat în fruntea unei delegații la Kiev, de unde a adus un număr de icoane și alte odoare bisericești²³. În *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900* se afirmă că „un document de la 1778 îl atestă membru al Academiei teologice din Kiev și „îndreptător” (inspector) al școlilor din Moldova”²⁴; pentru relațiile româno-ucrainene literare e foarte important faptul că, în anul 1776, Vartolomei Măzăreanu a tradus o parte din „trebnicul” lui Petru Movilă, tipărit la Liiov în 1644.

E posibil să-și fi făcut studiile la Academia Kievo-Moviliană și Amfilohie Hotiniul (c. 1735 – c. 1800), un bun cunoscător al limbilor clasice, al limbii italiene și al celor slavone, probabil și al limbii ruse (Șt. Ciobanu afirmă că el nu știa limba rusă, nici pe cea slavă), autorul manualului *De obște gheografie*, al cărui exemplar va fi dăruit lui I. Creangă de către M. Eminescu²⁵. S-ar putea ca Amfilohie Hotiniul să fi devenit un adept al doctrinei lui Kopernik, Kepler²⁶, Galilei și Newton încă din timpul studiilor în Academia Kievo-Moviliană, ascultând lecțiile de filozofie ale lui Manuil Kozacinsky²⁷.

Activitatea lui Paisie Velicicovski (1722-1794) ca absolvent al Academiei Kievo-Moviliene, care s-a născut la Poltava, în Ucraina, tatăl său fiind preot la catedrala orașului, a contribuit de asemenea la dezvoltarea relațiilor culturale româno-ucrainene. A avut unsprezece frați și a fost educat în spiritul religiei creștin-ortodoxe. A studiat la Academia Kievo-Moviliană, a devenit marele stareț al mănăstirilor Dragomirna, Secu, Neamțu, s-a ocupat de traducerea de cărți sfinte din limba greacă în limba slavonă și de corectarea vechilor traduceri. Aș vrea să amintesc faptul că portretul lui Paisie Velicicovski s-a aflat în cabinetul de lucru al domnului Ion Ungureanu când Dânsul a ocupat funcția de ministru al culturii și cultelor Republicii Moldova (între 1990-1994, apoi a fost vicepreședintele Fundației Culturale Române), despre aceasta a mărturisit domnul Ungureanu însuși, participând la întâlnirea miniștrilor de cultură ai republicilor Uniunii Sovietice, la palatul „Ucraina” din Kiev, în noiembrie 1990 (mai era URSS); acest fapt a devenit de neuitat pentru mine, când eram student, am avut noroc să vizitez

²³ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 628-629.

²⁴ *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei RSR, 1979, p. 558.

²⁵ *Ibidem*, p. 33-34.

²⁶ Despre Kopernik și Kepler se vorbește în excelenta comedie a lui Mihail Sebastian (1907-1945) *Steaua fără nume* (1944), tradusă de autorul acestui articol în limba ucraineană în 2007: Sebastian Mihail, *Steaua fără nume*, traducere, prefață și note de Sergiy Luchkanyn, Kiev, Editura Lumea științifică, 2007, 106 p.

²⁷ Хижняк З.І., *Кієво-Могилянська академія*, Київ, Editura Вища школа, 1981, p.196.

această manifestare, la care au participat miniștrii de cultură ai Republicilor Uniunii Sovietice, care au cântat, au dansat, au recitat poeziile, pentru că în anii '90 ai secolului trecut era o scurtă perioadă, când funcția de ministru al culturii o ocupau artiștii sau scriitorii pe terenul post-sovietic.

De asemenea, trebuie amintit și faptul că la Iași a petrecut ultimii 8 ani ai vieții (1734-1742), Philip Orlyk (1672-1742), un celebru publicist, diplomat, adept al hatmanului Ivan Mazepa (la Galați este monumentul lui și sunt două cartiere „Mazepa”) care a făcut o încercare de a desprinde Ucraina de sub tutela Rusiei țariste în timpul Războiului nordic, a murit în 1709 pe teritoriul Moldovei, a fost înmormântat la Galați (mormântul lui nu s-a păstrat). Philip Orlyk de asemenea și-a făcut studiile la Academia Kievo-Moviliană (până la 1694), a întocmit în limba latină *Pacta et constitutiones legum libertatemque Exercitus Zaporoviensis*, acest document fiind numit de Myhailo Dragomanov ca prima Constituție a Ucrainei (1710).

Cum am amintit deja, în 1817, Academia Kievo-Moviliană a fost închisă prin hotărârea Sfântului Sinod. În general, după deschiderea Universităților (din Moscova, Harkov etc.) sistemul de învățământ în Academie s-a învechit. Să ne amintim că în Europa, în secolul al XVIII-lea, au început săspăturile arheologice la Herculaneum (din 1711), la Pompei (din 1748), filozoful italian Vico (1668-1744) la Napoli în 1725 a scos cartea *Principi di una scienza nuova d'intorno alla commune natura delle nazioni*, iar marele istoric german Johan Joachim Winkelmann (1717-1768) în 1764 la Drezda – *Geschichte der Kunst des Altertums* (Istoria artei antice) care a devenit prima istorie științifică a artei antice, fiind foarte apreciată de Herder, Goethe, Schlegel, Hegel. Aceste idei științifice moderne nu pătrundeau la Academia Kievo-Moviliană care a devenit, pur și simplu, Academia duhovnicească, redeschisă în 1819 ca instituție pur religioasă de învățământ (Academia Teologică din Kiev). Dar și ea a dobândit importanță internațională. În anii 1910-1914, la Academia teologică din Kiev și-a făcut studiile ilustrul poet basarabean Alexei Mateevici (1888-1917) care la Kiev n-a uitat de patria sa, interesându-se permanent de evenimentele ce se desfășurau acasă la Chișinău și în alte localități ale Basarabiei. Cum scriu criticii literari basarabeni Efim Levit și Sava Pânzaru, „sentimentele patriotice l-au făcut să adere la asociația studenților basarabeni din Kiev „Deșteptarea”, organizată în 1909, care și-a fixat obiective instructive și politice de ordin național. Aici a făcut cunoștință și s-a împrietenit cu viitorii oameni de cultură și politici ai Basarabiei și României, ca S. Murafa, Șt. Berechet, Șt. Ciobanu, D. Ciugureanu ș.a. Cu o deosebită atenție Mateevici urmărirea de la Kiev manifestările culturale din ținutul natal, apariția unor noi periodice”²⁸. Subliniez că înființarea la Kiev a Societății culturale românești „Deșteptarea” a fost una dintre inițiativele – cu limpezi țeluri politice – ale acestei grupări. În ceea ce privește studiile lui Mateevici la Academia teologică, „programa academiei prevedea studierea limbii slave bisericești și a paleografiei, a literaturii ruse și a istoriei ei, a istoriei filozofiei, istoriei bisericești, Sfintei Scripturi, patrologiei, liturghiei etc. Din limbile propuse pentru a fi învățate, el a preferat ebraica, latina, franceza și engleza. Academia Teologică din Kiev i-a dat posibilitatea de a-și lărgi considerabil și cultura generală. Cum au relatat unii dintre colegii săi de studii, având la dispoziție vasta bibliotecă

²⁸ Levit Efim, Pânzaru Sava, *Alexei Mateevici, poetul, cărturarul și profetul Basarabiei*, în Mateevici Alexei, *Opere*, Ediție critică de Ion Nuță, Efim Levit, Sava Pânzaru, Chișinău, Editura Știința, 1993, p. 39.

academică, Mateevici „s-a pus pe citit, ca bețivul pe băut”. Străvechiul oraș de pe Nipru i-a oferit posibilitatea să cunoască și alte instituții de cultură, numeroase monumente de arhitectură și vestigii istorice”²⁹.

La Academia Teologică din Kiev și-a făcut studiile (în perioada ianuarie 1907 – iulie 1908) Visarion Puiu (n. 27 febr. 1879, în Pașcani, decedat la 10 august 1964 în exil în Franța), mitropolit al Bucovinei (10 noiembrie 1935 – mai 1940), „al Transnistriei”, cu reședința la Odesa (1942-1944), datorită acestei funcțiuni, după al doilea război mondial a fost nevoit să se refugieze din august 1944 în apusul Europei, din 1949 până în 1958 a condus o eparhie românească pentru Occident, având drept catedrală biserica românească din Paris.

E important că în 1861-1865 tot la Academia Teologică din Kiev a învățat un celebru scriitor ucrainean, fiu al preotului sătesc Ivan Neciui-Levyțikiy (1838-1918) care, între 1873-1885, în Gimnaziul nr.1 din Chișinău a predat creația rusă literară, logica și limba latină. La Chișinău el a scris celebra poveste *Mylola Gereea*, o parte din acțiunea căreia se desfășoară în Basarabia și este descrisă viața cotidiană a moldovenilor³⁰.

Academia Teologică din Kiev a fost închisă după „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie” în 1918, clădirile ei au fost transmise Flotei fluviale niprene, iar între 1967-1990 acolo s-a aflat Școala Superioară Politică Militaro-Navală. Numai după proclamarea independenței Ucrainei la 24 august 1991, în toamna aceluiași an, Academia Kievo-Moviliană a fost redeschisă ca universitate contemporană de tip occidental, devenind foarte repede prestigioasă, multe discipline se predau în engleză, se predă, bineînțeles, și latina (*non tam praeclarum est scire Latine quam turpe nescire*), studenții învață multe limbi moderne – germana, franceza, spaniola, italiana, suedeza, araba, chineza. Deocamdată acolo nu se predă limba română, dar „spiritul român” este prezent, se organizează unele evenimente și inițiative, dedicate culturii române, în cadrul literaturii universale sau al culturologiei se învață Eminescu, Paul Celan, Mircea Eliade etc. Academia contemporană, fondată de românul Petru Movilă, păstrează tradițiile lui de a fi cât mai deschisă către Europa, către România.

Bibliografie

- Ciobanu, Ștefan, *Istoria literaturii române vechi*, Chișinău, Editura Hyperion, 1992, 704 p.
- Eustatievici, Dimitrie, *Gramatica românească 1757. Prima gramatică a limbii române*. Ediție, studiu introductiv și glosar de N.A.Ursu, București, Editura științifică, 1969, 158 p.
- Levit, Efim, Pînzaru Sava, *Alexei Mateevici, poetul, cărturarul și profetul Basarabiei*, în Mateevici Alexei, *Opere*. Ediție critică de Ion Nuță, Efim Levit, Sava Pînzaru, Chișinău, Editura Știința, 1993, p. 5-105.
- Luchkanyn, Sergiy, “Gramatica slavonă” a lui Meletie Smotrițky și dezvoltarea lingvisticii românești în secolele XVII-XVIII, în *Comunicare interculturală și integrare europeană*, volum îngrijit de Elena Dănilă, Ofelia Ichim, Florin-Teodor Olariu, Iași, Editura Alfa, 2006, p. 155-161.
- Mazilu, Dan Horia, *Ștefan Ciobanu – istoric al literaturii române vechi*, în Ciobanu Ștefan, *Istoria literaturii române vechi*, Chișinău, Editura Hyperion, 1992, p. 5-26.

²⁹ *Ibidem*, p. 39.

³⁰ *История Молдавской ССР. В 2-х т., т. I*, Кишинёв, Cartea moldovenească, 1965, c. 624.

Semcinskyi, Stanislav, *Confluente ucraineano-române în domeniul tipăririi de cărți*, traducere și adaptare de dr. Cristina Silaghi, prof. dr. O.Vințeler, în „Curierul ucrainean”, nr. 83-86, noiembrie-decembrie 2006, p. 17; nr. 87-88, ianuarie 2007, p. 13.

Semcinsky, Stanislav, *Poziția ecumenică a lui Petru Movilă în reconcilierea bisericilor creștine din Ucraina secolului al XVII-lea și actualitatea ei*, în „Reuniunea internațională „Cultura română în lumea contemporană”, Brașov, 31 mai-5 iunie 1998. Textele comunicărilor prezentate, București, Editura Fundației Culturale Române, 1998, p. 175-178.

Semeniuc, Ioan, *Ideea libertății naționale și statale în cultura ucraineană în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*, în „Opțiuni politice la popoarele central-est europene în secolul al XIX-lea”, Coordonator Teodor Pavel, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006, p. 167-182.

Алексієвць, Леся, *Києво-Могилянська академія в суспільному житті України і зарубіжних країн (XVII-XVIII ст.)*, Тернопіль, Editura Збруч, 1999, 263 p. (p. 196-202 – pe aceste pagini se vorbește detaliat despre legăturile Academiei Kievo-Moviliane cu România și Italia).

Білокінь, Сергій, *Як венеціанець приїздив до Києва латини вчитись*, în “Всесвіт”, 1987, №7, p. 135-137.

Наливайко, Дмитро, *Києво-Могилянська академія і Європа*, în “Всесвіт”, 1972, №7, p. 185-199.

Німчук, Василь, *Києво-Могилянська академія і розвиток української лінгвістики XVII-XVIII ст.*, în „Роль Києво-Могилянської академії в культурному єднанні народів”, Київ, Editura Наукова думка, 1988, p. 61-70.

Хижняк, Зоя, *Києво-Могилянська академія*, Київ, Вища школа, 1981, 236 p.

Academia Kyjevo-Mohylaeana in nominibus XVII-XVIII aeva. Encyclopaedia, Kyivб Editura Academia Kyjevo-Mohylaeana, 2001, 736 p.

****Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979.

Les Roumains et l'Academie Kiev-Mohyla dans les siècles

Cet article analyse l'importance de l'Académie Kiev-Mohyla, fondée en 1632 par Petru Movilă (1596-1647), fils d'un propriétaire moldave, par rapport aux relations culturelles ukraino-roumaines liées à la fondation du collège de Iași, crée en 1640 d'après le modèle de l'Académie de Kiev. Selon les traductions roumaines des essais des licenciés de l'Académie Kiev-Mohyla Ioannikie Galiatovski et Inokentie Ghizel, à la fondation du collège de Iași prit part le collaborateur de Petru Movilă, Sofronie Poceaskyi. L'article souligne que dans l'Académie Kiev-Mohyla étudia Dimitrie Eustatievici Brașoveanu, l'auteur de la première grammaire roumaine (1757), écrite partiellement sur le modèle de la „Grammaire slavone” de Meletie Smotrisky (1619). En outre, les roumains Udriște Năsturel, Vartolomei Măzăreanu et Amfilohie de Hotin eurent la possibilité d'étudier dans cette Académie. Dans les années de l'existence de l'Académie religieuse de Kiev (1819-1918), cette institution accueille le célèbre poète besarabien Aleksei Mateevich et le mitropolite de Bucovine, pendant que dans les années de la Seconde Guerre mondiale, et de la Transnistrie, Visarion Puiu.

*Universitatea „Taras Șevcenko”, Kiev
Ucraina*

